

Integraal; heel normaal (?)

Integrale ontwikkeling in de praktijk van LO

In artikelen elders in dit blad wordt door Berend Brouwer en Gertjan van Dokkum aangegeven dat aandacht voor de integrale ontwikkeling van leerlingen eigenlijk in ons vak heel normaal is, of zou moeten zijn. Verwezen wordt naar Pestalozzi (ontwikkeling van 'hoofd-hart-handen') en Gert Biesta (kwalificeren, socialiseren en subjectiveren). Zij benadrukken het belang van het in samenhang ontwikkelen van deze aspecten. Berend Brouwer wijst erop dat er nog een taak/uitdaging voor ons ligt als het gaat om met name de subjectificatie planmatig aandacht te geven in ons vak. Gertjan van Dokkum ziet kansen voor subjectificatie in LO waar aandacht voor de totale ontwikkeling voor veel LO-docenten al heel normaal is. Gertjan wijst erop dat we wel waakzaam moeten blijven en oppassen voor stromingen die leerlingen willen reduceren tot 'vijven en zessen' voor deelaspecten. In dit artikel wil ik laten zien welke kansen en beperkingen er zijn in de LO-praktijk voor de integrale ontwikkeling van leerlingen.

TEKST MAARTEN MASSINK

Lespraktijk

De start van het schooljaar. De eerste acht weken hebben we les op het veld. Op het programma staan voor de onderbouw de volgende activiteiten: in klas 1 voetbal en hockey en aandacht voor de duurloop (12 minuten volhouden). In klas 2 voetbal of hockey en duurloop (12 minuten eigen tempo). In klas 3 keuze uit voetbal/hockey/ frisbee/tchoukbal/handbal en duurloop (3000 m eigen tempo). Verder zijn er naast deze activiteiten tik- en loopspelletjes en afgooispelletjes die klassikaal of in groepjes gespeeld worden. We hebben afgesproken in de vakgroep (vakwerkplan) dat we in deze periode feedback geven via rapportage op de leerlijnen spel en atletiek en de ontwikkellijnen inzet, samenwerking en organisatie. Dan doen we met rubrics waarin een ontwikkeling op vier niveaus geschetst wordt. We spelen in kleine groepen, 3 tegen 3 of 4 tegen 4 op kleine veldjes. Na de herfstvakantie gaan we naar binnen en volgt een uitbreiding van het programma.

Keuzes maken

Dit is, denk ik, voor scholen een herkenbare start. Waar liggen hier kansen voor aandacht voor de integrale benadering? Eerst maken we leerlingen duidelijk dat verschil in deelnameniveau heel gewoon is. Er zijn verschillen en die mag je benoemen. De één heeft meer ervaring of talent dan de ander. Die verschillen kunnen aanleiding zijn voor de groepering. In klas 1 spelen we voetbal op drie veldjes waarbij leerlingen op grond van zelf ingeschatte voetbalvaardigheid een groepje kiezen waarmee ze 3-3 willen spelen. In deze periode ligt het accent op samen een partijtje spelen met aandacht voor gelijke partijen maken, spelen volgens regels en zorgen dat iedereen actief mee kan doen, bijvoorbeeld door spelen zonder vaste keeper die op doel 'geparkeerd' staat. Iedereen blijft op het hele veld actief. Na afloop van de les vragen we of je in het goede groepje zat of eventueel met iemand wil ruilen. Er wordt gestreefd naar een vast oefengroepje voor deze periode. Daarin is de ontwikkeling wat betreft inzet, samenwerking en organisatie overzichtelijk.

In klas 2 neemt de keuzemogelijkheid toe. Leerlingen kunnen kiezen voor hockey of voetbal. Daarmee kunnen ze zich verdiepen in een activiteit naar keuze. In klas 3 neemt de keuzemogelijkheid verder toe. Spelen waarmee ze in klas 1 en 2 hebben kennism gemaakt kunnen gekozen worden voor een bepaalde periode met een vaste oefen- en speelgroep. Het spelen wordt in de groepjes afgewisseld met spelvormen waarin samenspelen en (positiespelen/lummelspelen), individueel spelen (dribbelen, drijven), passeren en doelen aandacht krijgen. Dit hangt af van de behoefte en mogelijkheden van de oefengroep. Sommige groepen leren het liefst en effectiefst door met elkaar partij te spelen. Andere groepen wisselen dit af met andere spelvormen met aandacht voor samenspelen.

Welke keuzes

Er is een evenwicht tussen leerlingen laten kiezen aan de ene kant en leerlingen houden aan programmaonderdelen aan de andere kant. Deze balans is belangrijk om overzicht te houden en leerlingen geleidelijk meer verantwoorde keuzes te laten maken. Voordat leerlingen kunnen kiezen is het goed als ze eerst hebben kennism gemaakt met de activiteiten en het spelen in verschillende groepen. Vanaf de eerste klas, en daarna in de tweede klas laten we leerlingen kennismaken met alle activiteiten waaruit op school gekozen kan worden. Vanaf derde klas en hoger zijn er meer momenten waarop leerlingen de activiteit kunnen kiezen waarmee ze in de eerste en tweede klas hebben kennism gemaakt.

In klas 1 is er wel een keuze voor leerlingen in welke niveaugroep ze willen spelen met voetbal. We richten ons op wat ervoor nodig is om spelen in deze groep mogelijk te maken. Daarbij ligt vaak de eerste focus op gedrag; zodanig spelen en samenwerken dat iedereen actief is. Dat vraagt inzet van je zelf, maar ook aandacht voor de ander. Met voetbal beginnen we in niveau-homogene groepen. Een volgende stap is daarna spelen in niveau-heterogene groepen. Dit vraagt iets meer aanpassingsvermogen wat betreft het rekening houden met elkaar vanwege de niveauverschillen. Niet alle leerlingen kunnen daar goed mee omgaan. Dit is een aandachtspunt in de ontwikkeling van leerlingen. Hier kun je als docent sturend mee omgaan. Bijvoorbeeld door leerlingen keuzes te geven of zelf keuzes te maken voor spelen in niveau-homogene of in niveau-heterogene groepen als dat nodig is.

De keuzes die leerlingen en docenten dagelijks in de LO-les maken met betrekking tot activiteiten en wijze van groeperen zijn belangrijke leermomenten wat betreft socialisatie en subjectificatie (Biesta). Eigenlijk zijn dit momenten die vrijwel iedere LO-les terugkomen en waar leerlingen

belangrijke ervaringen op kunnen doen wat betreft subjectificatie:

- Welke activiteit vind ik leuk om te doen?
- Waarom vind ik bepaalde activiteiten leuk om te doen?
- Hoe is mijn inzet bij verschillende bewegingsactiviteiten?
- Wat is mijn deelnameniveau bij verschillende activiteiten?
- Wat voor type speler/beweger ben ik (individueel-spelen/-bewegen, samenspelen/-bewegen)?
- Hoe ga ik om met niveauverschillen (liever niveau-heterogeen of niveau-homogeen)?
- Hoe geef ik invulling aan regelende rollen (scheidsrechter, spelleiding, organisator, coachen, instructiegeven)?
- Hoe ga ik om met conflicten en kan ik deze helpen voorkomen/oplossen?
- Hoe is mijn samenwerking met andere leerlingen in bewegingssituaties?
- Kan ik zelfstandig of samen met anderen een spel/bewegingssituatie ontwerpen?

Reflectie

Deze ervaringsmomenten kunnen bewust gemaakt worden met een reflectie. Er zijn scholen waar leerlingen met portfolio regelmatig gevraagd worden te reflecteren middels een schriftelijk verslag. Als we het hebben over het 'hoofd-hart-handenprincipe', kun je stellen dat het lijfelijk ervaren wordt opgeslagen in een verslag waar een leerling over na moet denken en zijn 'hoofd' moet gebruiken. Dit proces van reflectie kan planmatig worden aangestuurd. Dit vraagt wel een extra inspanning om dit portfolio bij te houden voor docent en leerling. Het SLO heeft hier in het verleden voorbeelden van ontwikkeld. Tegenwoordig zijn er voorbeelden zoals de 'sportfolio-app' waarbij gebruik kan worden van een digitaal leerlingvolgsysteem.

Ook als deze ervaringsmomenten niet worden genoteerd in een verslag of portfolio zijn ze wel waardevol en vormend voor leerlingen is mijn overtuiging. Er zijn ook andere manieren om leerlingen uit te dagen tot reflectie die aanzetten tot subjectificatie. 'Active reviewing' is een manier om leerlingen na afloop van een les(onderdeel) te bevragen over hun ervaringen. Dit kan helpen bij de bewustwording en de subjectificatie van leerlingen.

Active reviewing is een actieve, speelse manier van terug- of vooruitblikken op activiteiten waarbij elke deelnemer geactiveerd wordt tot het uitwisselen van zijn beleving, van het delen van zijn ervaring (bron: Workshop Active Reviewing Studiedag BSM en LO2 29-09-2018 (kvlo.nl))

Active reviewing betekent dat leerlingen met een zichtbare handeling laten zien hoe ze de activiteit waarden/ beheersen/ of hebben uitgevoerd. Hierover is eerder geschreven. Dit is een manier om snel inzicht te krijgen in de ervaringen van leerlingen. Dit kan zonder woorden maar kan wel aanleiding zijn om uitleg te vragen en er dieper op in te gaan. Heel waardevol vind ik de persoonlijke gesprekken met leerlingen al dan niet gestructureerd of incidenteel. Dit is een belangrijk middel en afhankelijk van de relatie die de docent heeft met de leerling. Door het gesprek kan de docent veel betekenen in de subjectivering. De professionele of persoonlijke mening van de docent kan bedoeld (maar ook onbedoeld) veelbetekenend zijn voor leerlingen.

Ruimte geven

Essentieel voor subjectificatie is leerlingen kansen geven zelf te ervaren en uit te proberen. Hiervoor moet in het leerplan ruimte gemaakt worden. Dat geeft de mogelijkheid leerlingen keuzes te geven. Deze keuzes kunnen worden uitgebreid. Maar voordat leerlingen keuzes kunnen maken moeten ze eerst weten wat er te kiezen is. Daarom is er eerst een kennismaking met verschillende activiteiten en groeperingsvormen. Verder is het klas- en groepsafhankelijk welke mate van vrijheid een groep aan kan. Hier speelt de professionaliteit en vakmanschap van de docent een belangrijke rol. Door goed voeling te krijgen en te houden met de groep kan de docent dit steeds beter inschatten. Dit maakt dat het van tevoren niet exact in te plannen is welke activiteit op welke wijze door een groep wordt gedaan. Het leerplan geeft wel richting en de keuzemogelijkheden aan, maar de exacte invulling kan per klas verschillen. De focus op een deelaspect kan per klas en per les variëren.

'Loopt' t-Luk' t-Leeft' t' is een didactisch model bekend geworden via de CALO docenten (Chris Hazelebach en Bruno Oldeboom, (2002)), dat leraren op een eenvoudige wijze kan helpen hun onderwijs voor te bereiden, aan te bieden en te evalueren. (KVLO-magazine 2008).

Bron: <http://robsegers.blogspot.com/2019/03/biesta-kwalificatie-socialisatie-en.html>

In de trits loopt' t (socialisering), lukt' t (kwalificering), leeft' t (subjectivering), zal eerst veel aandacht uitgaan naar het samen op gang brengen en houden van de activiteit. Daarna ontstaat de ruimte om te kijken hoe het bewegen kan verbeteren met intensievere spel- en oefenvormen die zijn toegesneden op de spelontwikkeling van de speelgroep. Uiteindelijk is de waardering voor de activiteit bepalend voor de leerervaring en de subjectivering. Is de activiteit niet boeiend (te makkelijk of te moeilijk) dan is er te weinig beleving. Tussen deze aandachtspunten zal de professionele LO-docent continu moeten schakelen. De praktijk leert dat dit vaak door incidenten gestuurd wordt. De docent zal een repertoire tot zijn beschikking moeten hebben om hierin ook te kunnen schakelen. Er zijn verschillende cursussen die in een behoefte voorzien om LO- docenten ook te scholen in het schakelen en leren hanteren van deze invalshoeken. Groepsdynamisch lesgeven bijvoorbeeld leert docenten in te spelen op de groepsprocessen die er kunnen spelen in de klas. Door het kiezen van specifieke activiteiten en gericht observeren leert de LO-docent de groepsprocessen te sturen. De leerlingen leren hier (soms letterlijk) elkaar ruimte te geven maar ook ruimte te nemen.

Aandacht voor subjectiveren

Er zijn in de LO-praktijk veel kansen en mogelijkheden voor aandacht voor subjectiveren. In die zin is een integrale ontwikkeling waarbij niet alleen aandacht is voor een deelaspect (bijvoorbeeld alleen aandacht voor motorisch leren) maar voor de totale ontwikkeling 'normaal' in de LO-les. In de ontwikkeling van het vak zijn er mogelijkheden meerdere kansen bij de dragen aan de integrale ontwikkeling:

- veelzijdige bewegingservaring, een breed aanbod aan bewegingsactiviteiten en groepeeringsvormen waar leerlingen na een uitgebreide kennismaking steeds meer kunnen kiezen en op den duur een op de persoon toegesneden programma kunnen volgen
- meervoudige deelnamebekwaamheid, waarbij leerlingen niet alleen de rol van beweging uitvoeren maar ook regelende rollen leren als scheidsrechter, coach, instructeur, observator, jury
- het kijken naar bewegingsonderwijs via vier verschillende invalshoeken (tetraëder). Het gaat daarbij om de vier sleutels die leerlingen toegang geven tot blijvende, perspectiefrijke, zelfstandige en verantwoorde deelname aan de bewegingscultuur (pagina 24/25 Basisdocument bewegingsonderwijs onderbouw VO, tweede druk); bewegen verbeteren, bewegen regelen, gezond bewegen, bewegen beleven. Daarin worden leerlijnen en ontwikkellijnen beschreven. Vooral de ontwikkellijnen bij 'bewegen beleven' geven met rubrics aan ('Gerichtheid op bewegen' en 'betrokkenheid bij de les' pagina 206/207) hoe de ontwikkeling daarin geschetst kan worden en dit subjectiveren richting kan geven.

Kernwoorden

integrale ontwikkeling, subjectiveren

Contact

M.massink1@upcmail.nl

Foto's

Anita Riemersma

De essentie van subjectificatie/subjectivering is volgens Biesta een persoon vrij, volwassen en verantwoordelijk in de wereld te laten zijn. In het domein subjectificatie, staat de **vorming** van de persoon centraal en de ontwikkeling van zijn eigen identiteit en uniciteit, zijn **autonomie** en **verantwoordelijkheid** en het ontdekken van zijn drijfveren en passies. De vragen die daarbij de kern vormen, zijn: wie ben ik, wat kan ik en wie wil ik zijn.

Waar het bij subjectificatie om gaat is hoe een persoon is. Hoe gedraag ik mij ten opzichte van anderen, , naar de omgeving en naar de wereld? Hoe kan een docent ervoor zorgen dat een leerling zich ontwikkelt tot een mens met wenselijke sociale en persoonlijke eigenschappen? Door een leeromgeving te creëren waarin de leerling de ruimte krijgt om zichzelf te vormen in samenwerking met medeleerlingen en de docent. Dit kan een docent doen door ruimte te creëren voor de **dialogo**. De dialogo met de docent, maar ook met medeleerlingen. Interactie met anderen is van belang om te ontdekken wie je bent en hoe je met anderen om wil gaan.

Aandacht voor subjectiveren geef je door *ruimte te creëren voor de dialogo* en door interactie met anderen. Er zijn in onze lessen genoeg aanleidingen voor de dialogo. Deze zijn alleen soms moeilijk te plannen, maar wel belangrijk. Een ander dilemma is dat we de dialogo wel willen maar ook de 'beweegtijd' willen bewaken ten opzichte van de 'praattijd' (dialogo). Het effect dat een docent heeft op zijn leerlingen is vooral een kwestie van lange adem. Daarom wil ik ervoor pleiten leerlingen langer onder je hoede te nemen. Vooral als je leerlingen gedurende langere tijd lesgeeft wordt de ontwikkeling van leerlingen zichtbaar voor je als docent en beter bespreekbaar met leerlingen (zie ook het artikel 'Stoppen met beoordelen, verder met verhalen delen' KVLO-magazine LO 3 2021). Een beter zicht op de totale ontwikkeling en deze zichtbaar maken voor leerlingen is belangrijker dan leerlingen etiketteren/beoordelen op een deelaspect. Daarbij sluit ik me aan bij Gertjan van Dokkum met zijn pleidooi voor doorgaan met wat voor veel docenten al heel normaal is; aandacht voor de totale ontwikkeling, met oog voor de sociale, morele en emotionele ontwikkeling van de leerling. Ik deel de mening van Berend Brouwer er nog wel een uitdaging ligt om die totale ontwikkeling in kaart te brengen. Wat daarbij absoluut nodig is, is de dialogo met, en meerjarig volgen van de leerling. En tot slot 'last but not least', een vertrouwen in de professionaliteit van de LO- docent als pedagoog die leerlingen vaak in een ander perspectief heeft leren kennen, zoals vaak blijkt bij rapportvergaderingen. Laat je horen!

